

The image is a vertical composition. The top half shows a construction crane against a light sky, with a simple line drawing of a house's roofline overlaid. The bottom half shows a field of daisies in focus, with some flowers in the foreground and others blurred in the background. The overall tone is light and artistic.

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ
АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
КРЕАТИВНОЇ ОСВІТИ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

**Житомирський державний університет
імені Івана Франка**

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ
АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
КРЕАТИВНОЇ ОСВІТИ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

Монографія

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2012

УДК 378.14.032
ББК 74.03
Т84

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 1 від 27.01.2012 року)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Герасимчук А. А., доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Житомирського державного університету імені І.Франка;

Євтух М. Б., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, академік-секретар відділення педагогіки і психології вищої школи НАПН України;

Хомич Л. О., доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Т84 Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі : монографія / за ред. О. А. Дубасенок. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012 – 284 с.

ISBN 978-966-485-110-4

У монографії містяться наукові і практичні здобутки Житомирської науково-педагогічної школи щодо теорії і практики креативної освіти. Окреслено теоретико-методологічні та прикладні аспекти креативної професійної освіти майбутнього учителя, висвітлено інноваційні креативні технології у вищій школі та особливості їх упровадження у процес професійної підготовки майбутнього фахівця.

Монографію адресовано широкому загалу освітян, науковцям, викладачам, аспірантам, студентам вищих навчальних закладів.

УДК 378.14.032
ББК 74.03

ISBN 978-966-485-110-4

© Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2012.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КРЕАТИВНОЇ ОСВІТИ	14
1.1. СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ КРЕАТИВНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПОШУКИ.....	14
1.2. ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТТЄВОГО ПОЛЯ КРЕАТИВНОЇ ОСВІТИ.....	42
1.3. НАУКОВІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	72
1.4. ОБГРУНТУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ЛОГІКО-ЕВРИСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	85
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ	126
2.1. КРЕАТИВНИЙ УЧИТЕЛЬ: ПРОФЕСІЙНІ Й ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.....	126
2.2. КРЕАТИВНІСТЬ У ФОРМУВАННІ Й РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ.....	141
2.3. ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	160
2.4. ДІЯЛЬНІСНІ ТА ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ РОЗВИВАЛЬНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ.....	184
2.5. РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПЛОЩИНІ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ.....	211

РОЗДІЛ ІІІ. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ У КОНТЕКСТІ КРЕАТИВ- НОГО ПІДХОДУ	218
3.1. ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ ПЕ- ДАГОГА.....	218
3.2. РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МИС- ТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	234
3.3. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІД- ГОТОВКИ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ: КРЕАТИВНИЙ ПІДХІД.....	248
3.4. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РОЗВИТКУ ХУДОЖНІХ ІНТЕ- РЕСІВ І КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ОБРА- ЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	264
3.5. ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНО- ОРІЄНТОВАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	272
ВИСНОВКИ	281
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	283

Наукове видання

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ
АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ
ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

Монографія

Колектив авторів:

*Антонова Олена Євгенівна
Дубасенюк Александра Антонівна
Вознюк Олександр Васильович
Горобець Сергій Миколайович
Красовська Ольга Олександрівна
Коновальчук Іван Іванович
Лісова Світлана Валеріївна
Овчаров Сергій Михайлович
Піддубна Оксана Михайлівна
Семенець Сергій Петрович
Сидорчук Нінель Герандівна
Якса Наталія Володимирівна*

Комп'ютерний макет: О.В. Вознюк
Надруковано з оригінал-макета авторів

Підписано до друку 07.02.12. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарнітура Cambria. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 16.5. Обл. вид. арк. 11.2. Наклад 300. Зам. 31.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка

м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40

Свідоцтво про державну реєстрацію:

серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.

електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua

3.4. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РОЗВИТКУ ХУДОЖНІХ ІНТЕРЕСІВ І КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Проблема розвитку креативності, як здатності до творчості, набуває сьогодні значущості та актуальності, тому що є важливою складовою особистості. В наш час більшістю дослідників наголошується на особистісно-орієнтованому підході до набуття знань. А. Камю розкриває поняття "... індивідуальність як початкова ланка формування особистості" ²⁴⁸. Перетворенню індивідуальності в особистість сприяє система мотивів. Щоб здійснити таке перетворення, потрібна сила, яка могла б функціонувати в злагодженому механізмі саморозвитку особистості та стати джерелом появи нових зв'язків, відносин, імпульсів. Така сила повинна мати креативну основу, адже "творити – значить надавати форму майбутньому" ²⁴⁹. Креативний процес перетворення індивідуальності в особистість можна назвати процесом самореалізації особистості. Як відзначає А. Маслоу, особистість, що самореалізується, завжди творча ²⁵⁰. І якщо ми виявимо першочергову функцію інтересів як психологічних властивостей у структурі самореалізації, то тим самим встановимо залежність між розвитком художніх інтересів і становленням творчої особистості.

²⁴⁸ Сумерки богів (збірник произведений Ф. Ницше, З. Фрейда, Э. Фромма, А. Камю, Ж. П. Сартра) / Под ред. А. А. Яковлева. – М.: Политиздат, 1990. – 398 с. – С. 39.

²⁴⁹ Там само. – С. 304.

²⁵⁰ Маслоу А. Мотивация и личность [пер. с англ.]. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.

Прояв здібностей особистості був би неможливий без забезпечення емоційного фону. Забезпечити цей емоційний фон самореалізації особистості покликаний художній інтерес як основний компонент внутрішньої мотиваційної сфери підготовки вчителя образотворчого мистецтва. Художній інтерес здійснює перцептивний процес (інтелектуальний аспект), організовує увагу й утримує стабільність емоційної сфери (вольовий аспект), сприяє отриманню задоволення від сприйняття й діяльності (емоційний аспект). Але потрібно враховувати, що база внутрішньої мотивації особистості – саме художні інтереси мають креативну природу, оскільки є мотиваційною основою самореалізації особистості вчителя образотворчого мистецтва.

Процес формування творчої особистості вченим О. І. Савенковим розглядається у взаємодії трьох компонентів обдарованості: інтелектуальних здібностей, креативності і мотивації. Відповідно до принципу детермінації представлена система "мотивація – креативність" ²⁵¹.

На рівні несвідомого, на думку В. І. Слободчикова та Е. І. Ісаєва, відбувається виділення потреби самореалізації в провідну потребу. Як наслідок, на рівні емоційного компонента свідомості потреба самореалізації перетворюється в структурний гештальт інтересів, під впливом якого формуються й розвиваються креативні здібності. Чим вище рівень розвитку особистості, тим більше виступають в її структурі цільові детермінанти-переконання та ідеали – "кращі тенденції, які, втілюючись у відповідному образі, стають стимулом і регуля-

²⁵¹ Савенков А. И. Одарённые дети в детском саду и школе. – М.: АСА-ДЕМА, 2000. – 232 с.

тором розвитку людини" ²⁵², "духовними нормами", "допоміжними орієнтуючими засобами" ²⁵³.

У працях К. Ізарда зазначено, що інтерес – це єдина мотивація, яка може підтримувати творчу роботу. На його думку, розвиток інтересу зіграв вирішальну роль в еволюції людини. Саме "інтерес мотивує діяльність людини, направлену на вдосконалення природжених здібностей..." ²⁵⁴. К. Ізард однозначно розглядає художній інтерес як "мотиваційний чинник творчості, основу творчої діяльності" ²⁵⁵. Завдяки інтересу, як стверджує А. Маслоу, стає можливим перехід від творчості першого рівня, тобто емоційного збудження й народження творчого задуму, до творчості другого рівня – розвитку творчої ідеї: "Сила стійкого інтересу має вирішальне значення для подолання перешкод, що стають на шляху творчої особистості" ²⁵⁶. Тому важливим є висновок К. Ізарда про вплив інтересу на типологічну структуру особистості: "Взаємозв'язок між емоцією інтересу та когнітивною орієнтацією і дією" ²⁵⁷. Таким чином, особливе значення для повноцінного розвитку особистості мають художні інтереси й заняття художньою творчістю, йдучи до гармонійного поєднання "розумового" і "художнього" типів особистості, А. Маслоу закономірно ставить естетичні потреби в красі, гармонії, впорядкованості – в знаннях і вміннях. Тим часом в існуючій сис-

²⁵² Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Психология человека. Основы психологической антропологии. – М.: Школа-ПРЕСС, 1995. – 384 с. – С. 260.

²⁵³ Люшер М. Сигналы личности: Практическое пособие // Цветовой личностный тест / Составитель В. В. Драгунский. – Минск: Харвест, 1990. – С. 21-126. – С. 26.

²⁵⁴ Изард К. Э. Психология эмоций. – СПб.: ПИТЕР, 2000. – 462 с. – С. 145.

²⁵⁵ Там само. – С. 133-134.

²⁵⁶ Там само. – С. 137.

²⁵⁷ Там само. – С. 144.

темі освіти логічне мислення переважає над образним. Система художньо-естетичної підготовки показує можливість гармонізувати ці два типи мислення в змісті освіти за допомогою мистецтва, оскільки вони об'єднують естетичні, етичні та інші види діяльності людини, тобто формують особистість гармонійно, а не односторонньо.

В художньо-естетичному вихованні, за визначенням С. Гессена, ми можемо актуалізувати завдання поєднання якостей творчої особистості як "живописця" і "графіка" в комбінований тип "композиційний" ²⁵⁸.

Креативність ми умовно розділяємо на творчий потенціал (потенційний аспект) і творчу активність, як реалізацію творчого потенціалу (актуальний аспект). Розглянемо ці параметри розвитку художніх інтересів і креативності особистості вчителя образотворчого мистецтва. Емоційна сфера творчого потенціалу містить здатність одержувати позитивні емоції як від результатів, так і від самого процесу творчості; здатність зберігати позитивний емоційний фон незалежно від результатів діяльності і певною мірою від її тривалості.

Інтелектуальна сфера творчого потенціалу – це пануючий художньо-образний тип мислення; велика швидкість розумових операцій; оригінальність та гнучкість мислення, здатність до творчої уяви, до комбінування; здібність до виявлення і постановки проблем; здатність вести творчий відбір і надавати адекватну оцінку; здатність задіювати всі функції мислення – свідому й несвідому, вербальну й невербальну, організовувати стратегію творчого пошуку; здатність творчої уяви до аналогії,

²⁵⁸ Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / Отв. ред. и сост. П. В. Алексеев. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с. – С. 74-75.

типізації і схематизації; здібність до аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизації, класифікації, категоризації для вирішення художньо-мистецьких завдань. На нашу думку, можна встановити таку залежність творчого мислення: аналіз – оригінальність; синтез – гіперчутливість до проблем; порівняння – гнучкість; абстрагування – легкість асоціювання; узагальнення – побіжність; систематизація – згортання розумових операцій; категоризація – оцінка.

Спробуємо охарактеризувати рівні сформованості креативності особистості вчителя образотворчого мистецтва:

Перший рівень: високий рівень розвитку креативності, художньо-образного мислення й творчої уяви, прояв когнітивної обдарованості, яскраво виражена образна адаптивна гнучкість (здатність удосконалювати художній образ, додаючи деталі); переважання дивергентного мислення; швидкість навичок в образотворчій діяльності і розвинена інтуїція; оригінальність образного трактування зображуваного об'єкта, гнучкість мислення, здібність до виявлення й постановки творчих проблем і задач; сформованість навичок ведення творчого відбору; здатність застосовувати в творчій діяльності операції аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизації, класифікації, категоризації в їх взаємозв'язку, на основі якого виявляється основна властивість художнього образу й дається новий спосіб його використання, гнучкість мислення через різноманітні образи й асоціації; нестандартне сприйняття; добра зорова пам'ять, розвинена здібність до уваги в художньо-мистецькій діяльності й сприйнятті; взаємозв'язок в творчій роботі свідомих і несвідомих процесів, здатність й уміння організації стратегії ведення творчого пошуку; позитивний емо-

ційний стан, що зберігається незалежно від результатів творчої діяльності на всіх її етапах; процес творчості є важливішим за його кінцевий результат; високий рівень саморегуляції (уміння вести і зберігати на всіх етапах роботи самоконтроль, стійка увага, правильна самооцінка); спрямованість до вирішення творчих задач; велика воляова напруженість у художньо-мистецькій діяльності й висока творча активність; здатність у конкретному образотворчому матеріалі створити нові художньо-образні твори, що містять художню цінність (малюнки, предмети декоративно-прикладного мистецтва, живописні роботи, композиції та ін.).

Другий рівень: у цілому креативність сформована, проектується зона її найближчого розвитку. Але творчий потенціал учителя образотворчого мистецтва не відповідає максимальній реалізації його можливостей. Художньо-образне мислення та уява сформовані недостатньо; недостатньо виражена диференціація когнітивних процесів й образна адаптивна гнучкість; конвергентне мислення переважає над дивергентним; художній образ не відрізняється оригінальністю; інтуїція не має належного розвитку; вчитель не завжди бажає створювати нові творчі проблеми, задачі й вирішувати їх; недостатня гнучкість мислення й уміння застосовувати складні розумові операції в їх взаємозв'язку; мляві несвідомі процеси творчої роботи; відсутність продуманої стратегії в ході творчого пошуку; позитивний емоційний стан зберігається лише за вдалого результату творчої діяльності; результат для вчителя важливіший за творчий процес; недостатній самоконтроль, нестійка й ситуативна увага; несаможиттєвість ведення творчого пошуку; не завжди долається константне сприйняття; недостатньо сформована зорова пам'ять; навички про-

дуктивно-образотворчої діяльності недостатньо розроблені; не завжди виявляється натхнення в роботі; невисока й не цілком якісна творча продуктивність²⁵⁹.

На нашу думку, забезпечення умов розвитку художніх інтересів у вчителя образотворчого мистецтва сприятиме формуванню креативності, яка виявляється в образотворчій діяльності. Розглянемо взаємозв'язок описаних нами груп, умов розвитку художніх інтересів й аспектів креативності.

Вважаємо, що забезпечення групи чинників новизною і зацікавленістю в розвитку художніх інтересів сприятиме формуванню емоційної сфери креативності; групи чинників інтуїтивного пошуку – формуванню емоційної та інтелектуальної сфери креативності; групи чинників інтенсивної і перспективної мотивації – всіх сфер креативності; групи чинників генерації ідей – відображається в основному на формуванні інтелектуальної сфери креативності; групи чинників конструктивного розвитку творчого задуму сприятиме формуванню інтелектуальної і вольової сфер креативності; групи чинників критики і вдосконалення – формуванню вольової сфери креативності. Отже, сфера впливу певної групи чинників розвитку художнього інтересу на той або інший аспект креативності умовна, що пояснюється цілісністю структури психіки і процесів свідомості.

Таким чином, встановлено теоретично передбачувану залежність між забезпеченням певної групи чинників розвитку художнього інтересу й формуванням креативності, тобто чинники розвитку художнього інтересу од-

²⁵⁹ Терещук А. Креативність як невід'ємний компонент інтелектуального розвитку особистості [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/thesis=4254>.

ночасно є умовами формування креативності, оскільки в основі креативності, як зазначає А. Маслоу, лежить мотивація.

Креативний підхід до педагогічного процесу моделювання особистості вчителя, за аналогією з художньою творчістю, дозволяє виділити шляхи моделювання як багатобічний розвиток особистості, ускладнення змістової структури її діяльності.

Критеріями розвитку художніх інтересів в образотворчій діяльності є такі: ставлення до схвалення творчої задачі, ставлення до змістової сторони художньої діяльності, до створеного творчого продукту, зміни емоційного стану на всіх етапах художньої діяльності; стратегія пошуку рішення художньої задачі, ступінь інтелектуальної самостійності в творчій діяльності, ступінь емоційної насиченості у зв'язку з пошуковою роботою інтелекту; ступінь повноти ухвалення і збереження художньої задачі, оцінка результатів художньої діяльності, поведінка в ускладненнях, концентрація уваги.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що одна з основних задач професійної підготовки вчителя образотворчого мистецтва є формування креативності особистості вчителя, розвиток інтересу до образотворчої діяльності через залучення мотиваційних механізмів та чинників поведінки і діяльності.